

УСТАЛЕНІ ОДИНИЦІ В ТЕКСТАХ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ПІСЕНЬ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2(44)

УДК 811.161.2'373.7:398.8(477)

DOI:10.24144/2663-6840/2020.2(44).119-127

Данилюк Н. Усталені одиниці в текстах українських народних пісень; кількість бібліографічних джерел – 28; мова українська.

Анотація. У статті йдеться про найбільш характерні для народної поезії стійкі за формою і змістом образні засоби – фразеологізми, семантико-синтаксичні паралелізми, усталені формули-кліше. З'ясовано, що вчені до сталих фольклорних одиниць відносять різні складники: традиційні епітети, порівняння, метафори, паралелізми, повтори, фразеологізми, усталені словесні комплекси, блоки, *loci communes* тощо. Ці засоби в структурі фольклорного тексту аналізували такі лінгвофольклористи, як А.П. Євгенєва, Є.Б. Артеменко, І.Й. Оссовецький, О.Т. Хроленко, С.Я. Єрмоленко, Т.П. Беценко й ін. Усім конструкціям властива постійність, повторюваність, деякі специфічні способи грама-тичного оформлення, що дає підстави окремим дослідникам розглядати їх у складі фразеологізмів. Виникнення сталих виразів науковці пов'язують зі специфікою творення текстів народної поезії та усною формою їх функціонування.

Для уснопісенних творів характерні власне народні фразеологізми, які розуміємо в широкому плані (фразеологічні одиниці та паремії), що також мають постійний склад, неодноразово повторені та відтворені в пісенних творах, у багатьох випадках – національно-культурно марковані. Типова ознака поетичного тексту – використання семантико-синтаксичних паралелізмів, які асоціативно поєднують життя і почуття людини та стан природи, дії тварин, птахів, рослин тощо. Усталені формули-кліше – це постійні за мовним вираженням, відтворювані з незначними видозмінами словесні комплекси, вжиті для опису типових пісенних ситуацій. Зокрема, це традиційні зображення бою як оранки й засівання поля, як бенкету з пивом або вином, загибелі як одруження тощо. Вони є вузлами емоційно-образного змісту, тісно пов'язані з мелодикою тексту, особливостями його запам'ятовування та усного передавання.

Підтримуємо думку вчених про національну специфіку стійких образних одиниць, їх зв'язок із ментальністю етносу, мовною картиною світу.

Ключові слова: текст української народної пісні, усталений вислів, стійкий образний засіб, фразеологізм, семантико-синтаксичний паралелізм, усталена формула-кліше.

Постановка проблеми. Слово народної пісні репрезентує свої образні можливості в численних виразових засобах, що формують систему фольклорного гіпертексту, інформаційно-сміслове навантаження якої переважає зміст окремих одиниць. Мовностилістичні виразові засоби вчені здебільшого позначають терміном «тропи», у який вкладають неоднаковий зміст. Більшість дослідників вважають, що в основі тропа лежить «ментальний і мовний механізм, який полягає в уподібненні одного елемента універсуму іншому через перенесення найменування або трансформацію значення» [Никитина 1996, с. 138]. За такого підходу до тропів відносять насамперед метафору, метонімію, синекдоху та інші одиниці, що виникають на основі переносного значення. Однак С.Я. Єрмоленко, Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько та інші науковці, думку яких підтримуємо, розуміють тропи в широкому сенсі, охоплюючи цим терміном вислови, що з'являються внаслідок уподібнення одного явища іншому (*порівняння*), перенесення найменування (*метафора*, *метонімія*, *синекдоху*, *персоніфікація*, *алегорія*), видозміни значення (*іронія*, *гіпербола*, *мейозис*, *літота*, *оксиморон*) або видозміни форми (*перифраза*), виділення певної ознаки (*епітет*) тощо [Єрмоленко 2001, с. 186; Мацько 2005, с. 320]. Уважаємо, що до образотворчих одиниць (тропів) потрібно віднести також ті, які постали внаслідок використання зі стилістичною метою усталених форм із постійним значенням (*фразеологізми*, *паремії*, *крилаті висло-*

ви, *типові формули*, так звані *loci communes* і под.). Зазначимо, що постійність, традиційність, стереотипність виразових засобів усної словесності дали підстави С.Я. Єрмоленко в монографії «Фольклор і літературна мова» розглядати їх в розділі «Поетична фразеологія в українській народній пісні» [Єрмоленко 1987, с. 77–95]. Такий підхід може мати місце, однак вважаємо, що варто розмежовувати власне фразеологічні одиниці, які виникли на основі своєрідного перенесення значення (метафоричного, метонімічного або функціонального), а також ті, що утворені внаслідок фольклорної фразеологізації постійно вживаних структур (епітетні вислови, порівняння, семантико-синтаксичні паралелізми тощо). Треба сказати, що походження виразових засобів науковці пов'язують із асиметричністю форми та змісту мовних знаків, із пошуком нових засобів образної передачі змісту, оскільки «для поетичного мислення у вузькому розумінні троп є завжди стрибок від образу до значення» [Потебня 1985, с. 187]. Хоч образотворчі одиниці завжди були в центрі уваги вчених, однак потребує сучасного переосмислення їх класифікація, уточнення термінів, з'ясування специфіки використання постійних засобів в усній словесності, що й зумовлює актуальність обраної теми. **Мета** нашої статті – простежити структурно-семантичні та функціональні особливості усталених образотворчих засобів у текстах українських народних пісень; **завдання** – розглянути різні підходи до розуміння постійних засобів у народнопоетичних текстах,

проаналізувати найбільш типові виразові одиниці за формою і змістом з урахуванням фольклорної міфопоетики та семіотики.

Методи та методика дослідження. У статті використано *описовий метод*, який уможливив синхронний аналіз одиниць та їх систематизацію. *Метод компонентного аналізу* семантичної структури слова дав змогу виокремити елементи денотативно-сигніфікативного й конотативно-символічного значень. *Метод контекстного аналізу* сприяв виявленню змістово-естетичних функцій виразових одиниць у народнописаних текстах. *Метод лексичної сполучуваності* застосовано для розгляду народнопоетичних формул. Ілюстративний матеріал, джерелами якого стали опубліковані фольклорні тексти, а також записи з архіву авторки, було дібрано *методом суцільної вибірки*.

Аналіз досліджень. Учені визнають, що одна з важливих ознак усної словесності – стійкі вислови різних рівнів. Однак у науковій літературі їх неоднаково трактують і відносять до них різні складники (традиційні епітети, порівняння, метафори, паралелізми, повтори, фразеологізми, усталені словесні комплекси, блоки, *loci communes* тощо). Виникнення сталих одиниць дослідники пов'язували зі специфікою творення тексту народної поезії та усною формою побутування. Скажімо, І.Я. Франко зауважував, що творець «черпає з тієї одвічної скарбниці зміст і форму своєї пісні, [...] складає її з готових частин матеріалів на готовій канві» [Франко 1955, с. 57]. О.О. Потєбня писав про «формальність» народної поезії (у сенсі «формульність»), яка полягає у відносній нерухомості образу та мінливості його значення, що в кожному творі знову оживає [Потєбня 1985, с. 273]. Ф.М. Колесса пов'язував усталені вирази із традицією канону, визнаючи, однак, важливу роль індивідуального виконавця: «Співець не знає готових пісень, тільки їх теми, типові частини, розпоряджається великим засобом епічних висловів, епітетів, порівнянь, постійних формул для зображення подій, осіб й усе те складається на багатство даного епічного стилю, що являється витвором цілих генерацій народних співців» [Колесса 1938, с. 32–33]. Класифікаційними одиницями для простеження «подібностей і різниць» (за Ф.М. Колессою) або «стабільності та змінності» (за А.Б. Лордом) є «сталі фрази», «формули», «мотиви» (у Колесси) і «формули», «теми» (у Лорда). А.Б. Лорд зауважував, що саме формули усної словесності – це основа її граматики: «Розглядаючи моделі та системи усного оповідного вірша [...], ми спостерігаємо «граматику» цієї поезії, яка накладається на граматику народної мови [...] Словосполученнями і реченнями для цієї граматики є формули...» [Лорд 1994, с. 44]. Підтримуючи М. Перрі, учений пояснював, що формула – це «група слів, яка регулярно трапляється в одних і тих самих метричних умовах і служить для вираження того чи того основного змісту» [Лорд 1994, с. 14]. Унаслідок порівняльно-історичного вивчення усних текстів різних індоєвропейських мов учені виявили, зокрема, спільні формули на позначення понять «сонячне коло», «дерево роду», «вода»,

«хліб», «нев'януча слава» тощо. У фольклористиці та поезиці формулу здебільшого розглядали як елемент, за словами Б.М. Путилова, «поетики тотожності», як стилістичний стереотип-кліше, використаний для поетичного зображення подій (Ф.Й. Буслаєв, О.М. Веселовський, Б.М. Путилов та ін.) [Путилов 1997, с. 50]. Формули в структурі народнопоетичного тексту аналізували також лінгвофольклористи – А.П. Євгенєва, Є.Б. Артеменко, І.Й. Оссовецький, О.Т. Хроленко, С.Я. Єрмоленко та ін. Зокрема, Є.Б. Артеменко звернула увагу на слова-образи у складі синтаксичного та психологічного паралелізму, розглянула мовну природу композиційних блоків в усній поезії [Артеменко 1988]. Зазначимо, що термін «формула» вчені розуміють у широкому і вузькому значенні. За вузьким, *епічна формула* – це усталена сполука невеликого обсягу (епітет, порівняння, метафора, фразеологізм тощо) (Р. Якобсон [Jakobson 1960], Р. Джонз [Jones 1972] та ін.). Широке тлумачення представлено у працях зарубіжних науковців – М. Перрі [Parry 1930], А. Лорда [Лорд 1994] та вітчизняних – Ф.М. Колесси, Ю.М. Лотмана, З.М. Петеньової, Т.А. Івахненко, Т.П. Беценко й ін. Зокрема З.М. Петеньова описала в українських та російських народнопоетичних текстах сталі ситуації: загальні місця, формули-зачини, формули-кінцівки, формули-приспиви, формули-розгорнені тропи, сконструйовані з дрібніших формульних одиниць – формул-мікроситуацій, формул-фразеологізмів, формул-простих тропів тощо [Петенева 1985, с. 15, 17], Т.А. Івахненко – словесні формули та композиційні схеми в білоруських календарно-обрядових піснях [Івахненко 2004]. Ю.М. Лотман зауважував, що фольклорний текст завжди побудований за певними правилами: «Правила відбору лексики, правила побудови метафор, ритуалістика оповіді суворо визначені й наперед відомі слухачеві можливі сюжетних поєднань, *loci communes* – цілі шматки застиглого тексту – утворюють цілком своєрідну художню систему» [Лотман 1970, с. 350]. Т.П. Беценко, вивчаючи мову українських народних дум, докладно розглянула синонімічну варіативність термінів «формула», «кліше», «стереотип», «штамп» і под., запропонувала новий термін «текстово-образна універсалія», яким позначила «часто повторювану структурно-змістову словесну єдність різної довжини, що функціонує у тексті як композиційна і стилістична одиниця і виступає певним еталоном для позначення відповідних реалій дійсності, ставлення до них мовця (мовного колективу як етноспільноти)» [Беценко 2008, с. 29]. Таким чином, підходи науковців до постійних одиниць у фольклорних текстах різні, що потребує їхнього глибокого опрацювання.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо основні різновиди сталих висловів у народнопоетичних текстах: фразеологізми, паралелізми, формули-кліше. *Фразеологічну одиницю* (далі – ФО) або *фразеологізм* у сучасній українській мові зазвичай учені визначають так: «Фразеологізмом називається семантично пов'язане сполучення слів, яке, на відміну від подібних до нього за формою синтаксичних структур (словосполучень або речень), не створюєть-

ся в процесі мовлення відповідно до загальних граматичних і значеннєвих закономірностей поєднання слів, а відтворюється у вигляді фіксованої конструкції з властивим їй лексичним складом і значенням» [Сучасна українська літературна мова 1997, с. 226]. Типологічні ознаки ФО: 1) семантична цілісність; 2) відтворюваність; 3) компонентний склад.

Існує кілька підходів до розуміння механізму творення ФО, а отже, і до складу фразеологічної системи мови. На думку укладачів академічного словника, фразеологізмом варто вважати «мовну одиницю, що виражає специфічне фразеологічне значення, створюване здебільшого внаслідок метафоричного переосмислення вільного словосполучення...» [Фразеологічний словник української мови 1993, с. 4]. Тому до реєстру праці не ввійшли сталі словосполучення, прислів'я, приказки, крилаті вислови, усталені порівняння, перифрастичні вислови, тавтологічні сполуки тощо, які (разом із скоромовками, загадками, замовляннями і под.) вважають предметом вивчення окремої галузі – пареміології (її виділяють у межах фразеології або ж розглядають як сферу фольклористики). На думку О.О. Селіванової, з якою ми погоджуємося, таке розмежування неправомірне, оскільки «всі ці мовні феномени об'єднані ознаками відтворюваності, стійкості, культурної маркованості, а також високим рівнем кумулятивності та трансляторності» [Селіванова 2006, с. 641]. Особливо це важливо при аналізі народнопоетичних одиниць, яким властиве, крім того, взаємопроникнення різних засобів.

Із погляду семіотики фразеологізми – це знаки вторинної номінації, які базуються на переосмисленні одиниць мови (словосполучень, висловлень реченнєвої природи, надфразних єдностей, текстів) у процесі постійного вживання. Ця концепція базується на вченні О.О. Потєбні, за яким внутрішня форма стійкого звороту пов'язана зі значенням і будовою вільного словосполучення, що втілює нове значення в усталеній зовнішній формі [Потєбня 1985, с. 118–119]. Учений розглядав ФО як «уламки» більших тестів (пісень, казок, байок), скорочених до невеликих сталих висловів.

За ступенем семантичної цілісності, відповідно до класифікації В.В. Виноградова [Виноградов 1977], виділяють фразеологічні зрощення, у яких значення ФО не впливає зі значення компонентів (напр.: *бити байдики* – ‘ледарювати’, *пекти раків* – ‘червоніти’); фразеологічні єдності, для яких властивий мотиваційний зв'язок компонентів (*кров з молоком* – ‘гарний’, ‘здоровий’) і фразеологічні сполучення, один зі складників яких має вільне, а другий – зв'язане значення (*сон бере, жаль бере, думка бере* та ін.). Зауважимо, що в текстах народних пісень найбільш поширені ФО другого, третього і четвертого різновидів, а у фольклорній прозі, наприклад, функціонують усі групи. До фразеологізмів відносимо також прислів'я і приказки. У пісенних текстах ужито переважно приказки (або усічені прислів'я), як-от: *Весна днем красна, а на хліб пісна* – у веснянці: *Ой весна, весна – днем красна, Що ж ти, весно, принесла?* [33, с. 51]. Виявлено та-

кож чимало мовних етикетних формул привітання, побажання, прощання тощо:

За основним змістом виокремлюємо ФО, які позначають: 1) усталені дії, серед них обрядові (*зв'язати руки, рушники подавати, дорогу чути* і под.): *Ой не хочу я заплафоньки брати, тільки хочу я до шлюбойку стати* [ПЧ, 3, с. 178]; *А кінь ірже, води не п'є, Доріженьку чує* [ІМ, с. 51]; 2) типові ознаки людей (*брови на шнурочку*): *А у дівчини убогої брови на шнурочку* [МГ, с. 45]; 3) ознаки предметів і явищ довкілля (*близький (далекий) світ, темна хата*): *Яка твоя хаточка темна та невидная, Що ні дверичок, ні оконечка, ні праведного сонечка* (голосіння. – Н. Д.); 4) ознаки абстрактних понять (*лиха доля, вірне слово*): *Ой ні до кого та промовити Вірного словечка* [ПРЖ, с. 36]; 4) ознаки за часом, місцем, способом дії тощо (*рано-пораненьку, рано-вранці, ще й кури не піли, як капусту сікти*): *Ой в неділю рано-пораненьку брала дівчина льон* [ПЧ, 5, с. 290]; *Хазяїський син обідає, Ще й кури не піли* [НЗП, с. 14]; (ворогів) *як капусточку сікти* [ІП, с. 190]; 5) спонтанні емоції (*ой Боже, мій Боже! матінко рідна!*): *Ой Боже, мій Боже, яка я нещасна!* [Л]. За нашими спостереженнями, серед пісенних фразеологізмів переважають одиниці з дієслівним компонентом, оскільки народнопоетичні тексти спрямовані не на статику, а на дію та зміни в довкіллі й житті людей, напр.: *Ой чи то ж ти, моя доню, в недузї лежала?* [ПРЖ, с. 53]; *Хотять тебе люди взяти, А я рада віддати* [ЛЮ, с. 34]; *Люди їдуть по сіно, Тебе лихо носило* [ДЯ, с. 76]; *Побила шевця лиха година* [ДЯ, с. 87].

Зафіксовано нагромадження фразеологізмів та їх варіантів в одному тексті для передачі емоційного стану людини, напр.: *Ой боже мій милостивий, Чом ти такий неправдивий? Або ж мене скарай, Або пари шукай, Або мені вмерти, Або пару знайти* [ІПК, с. 99]; *Та журба мене суше, Журба мене круше, А я тії журбі та й не піддаюся* [ДЯ, с. 69]. Інколи семантика і компонентний склад виразу обіграні завдяки повторенню, своєрідному нанизуванню і використанню інших сталих одиниць, як це відбувається в такому контексті з фразеологізмом *стежка терном заросла* – ‘про задавнену подію або неможливість зробити щось’; *Ой давно-давно я у батька була: Вже ж тая стежечка терном заросла. Заросла стежечка ще й терниною, Як була я в батька ще дитиною. А тепер підросла, від батька пішла, Вже ж моя стежечка терном заросла. Ой терном заросла, пилом припала, Червона калина понависала* [33, с. 195].

За типом модальності у складі ФО виділяємо стверджувально-розповідні, питальні та оклично-спонукальні висловлення. Фразеологія усної словесності спирається на етнолінгвістичний контекст народної творчості загалом, без знання якого її семантика не буде зрозумілою, напр.: *Що звеліла мені мати білі рушнички дати, Ой а ще звеліла мені мати та на рушничку стати* [МГ, с. 53] – ‘погодитися на одруження’, ‘взяти шлюб’. Отже, ФО в народнопісенних текстах різноманітні за формою і змістом, емоційно забарвлені, тісно пов'язані з етнокультурними кодами.

Мові народної пісні властивий *паралелізм* у широкому значенні як «готовжене чи подібне розташування подібних членів речення в двох чи більше сусідніх реченнях, у межах віршованої строфи...», які утворюють поетичну фігуру» [Ганич, Олійник 1985, с. 178]. У фольклорі виділяють такі різновиди паралелізмів: композиційний, словесно-образний, синтаксичний, ритмічний, лексичний, морфологічний і звуковий [Калашников 1988, с. 307]. Однак найпоширенішим і найвиразнішим вважають *семантико-синтаксичний* (інші назви – психолого-синтаксичний, психологічний, художній) *паралелізм*, який вивчали О.О. Потебня, О.М. Веселовський, П.Г. Богатирьов, Є.Б. Артеменко, С.Я. Єрмоленко та ін. Термін «семантико-синтаксичний паралелізм» вважаємо найбільш вдалим для структур, в яких особливу вагу має співвідносна синтаксична будова й ключові слова-символи, що простежуємо, як правило, у двочленній організації цілої пісні або її фрагмента: *Ой вишенько, черешенько, Чом ягід не родиш? Ой дівчино молоденька, Чом гулять не ходиш? [ПВ, с. 126]; Стоїть явір над водою, На воду схилився, На козака – негодонька, Козак зажурився! [ЗХ, с. 42].*

Основою синтаксичного паралелізму, на думку О.М. Веселовського, став анімістичний спосіб відображення дійсності творцями фольклору, тому в поетичній фігурі паралелізму міститься «картинка природи, поряд з нею така ж із людського життя; вони слідуєть одна за одною при різниці об'єктивного змісту. Між ними відбуваються співзвучності, які з'ясовують, що у них спільного» [Веселовський 2004, с. 133]. На засадах паралелізму розгортаються цілі усталені блоки із загальним значенням, напр. 'небажання жити з нелюбом': *Ой краще буду в морі потопати. Ой та не хочу за милу стати. Ой краще буду жовтий пісок їсти, Не хочу з нелюбом на посаді сісти. Ой краще буду в сирі(й) землі гнити, Не хочу з нелюбом на сім світі жити [ЛУ, с. 54].* У подібних контекстах використано однотипні за синтаксичною будовою і співвідносні за значенням паралельні речення, синонімічні словосполучення, що називають дії, котрим надано перевагу порівняно з одруженням із нелюбом, анафоричні вислови *ой краще буду– (ой та) не хочу*. Народна стилістика пропонує кілька варіантів конструкцій із подібним значенням: *Краще мені, моя мати, Важкий камінь зняти, Як із тим нелюбом На розмові стати [ДЧ, с. 102–103].* Отож, семантико-синтаксичний паралелізм – важливий стилістичний засіб у народнопісенній поезії.

Усталені формули-кліше (loci communes) займають помітне місце у фольклорному тексті. Ф.М. Колесса такими називав поетичні звороти на позначення різних ситуацій (прощання, чекання), почуттів (любові, туги), формули запитання, відповіді, загадки, прокльони, так звану трихотомію (трикратне повторення дії) тощо. До них М.Н. Москаленко додав спільні місяця, у яких описано перетворення людини у тварин, *світлове дерево, золоторогого тура, терем (церкву)* – образ космосу, зображено картини небезпечних явищ природи, співзвучних із тривожними подіями у житті лю-

дей («ріки мутно течуть», «хмари ховають сонце» тощо), наведено фрагмент язичницької молитви і под. [Москаленко 1988, с. 32–42]. Наведемо приклад контексту, у якому осмислено церкву як тричотирирівний космічний простір: *Церков складають із трома дверми, Із трома дверми, с чотирма вікнами... В одно віконце вой місяць світи, В друге віконце зірничка сяє, В третє віконце зоря зоряє, Іа в четвєрте віконце сонце сіяє [ММ, с. 40].* У язичницьких молитвах люди зверталися до небесних сил – *сонця, місяця, зорі* з проханнями допомоги у складних життєвих ситуаціях: *А ти, сонейко, яснейко світиши, Яснейко світиши, Далеко видиши, Ци-сь не видало мого синойка, Мого синойка, ей Іванойка?... А ти, місячку, високо світиши... (далі – повторення трохи видозмінених чотирьох наведених рядків. – Н. Д.) А ти, зорничко, яснейко світиши... (так само повторення. – Н. Д.) [ММ, с. 35].*

С.Й. Грица, авторка теорії пісенної/фольклорної парадигми як сукупності варіантів одного пісенного зразка, утворених унаслідок його трансформацій у просторово-часовому русі, уважала, що подібні формули тісно пов'язані з народною метрикою та музикою [Грица 1979, с. 77]. Дослідниця показала, як виконавець дум Г. Ткаченко, орієнтуючись на фіксовані зразки епічних творів, удавався до сталих формул, допускаючи незначні зміни сюжетного плану та знімаючи смислові недоречності, що виникли внаслідок затемнення змісту деяких висловів у процесі тривалого функціонування текстів.

Як уже було сказано, поки що не вироблено єдиного підходу до кваліфікації формул-кліше. Зокрема, Є.Б. Артеменко й О.Т. Хроленко використовували термін «блок», вкладаючи в нього лінгвістичний зміст: «Блок у нашому розумінні – це закінчений у смислового і граматичного відношення фрагмент пісенного тексту, за обсягом рівний предикативній одиниці (простому або складному реченню), який утворює один або більше віршів (одну чи більше музичних фраз), має усталені лексико-граматичні ознаки (мовну скріпу) і трапляється не менше, ніж у трьох різних піснях» [Артеменко 1988, с. 40]. З нашого погляду, назва *формула-кліше* має загальніший зміст, тому їй варто надавати перевагу в дослідженнях стійких одиниць. Ми докладніше розглянули це питання в окремій статті та в монографії [Данилюк 2009; Данилюк 2010].

Усній поезії властиві традиційні описи *бою – як засівання поля, битви – як бенкету з пивом або вином*, напр.: *Що там доброго в Уграх слішати? Добре слішано, бо юж поорано, Юж поорано, золотом засіяно, Павяним пірцем заволочено, Золотим мечом загорожено [ЯГ, 2, с. 72]; Чорна роля заорана І кулями засіяна, Білим тілом зволожена І кровію сполочена [ММ, с. 154].* Дослідники вважають, що в умовах трудового життя символічний образ *війна – сіяння, воювати – списом орати поле, стрілами засівати* поступово перетворився на образ хліборобської праці, напр.: *Що в полі, полі, близько дорозі, Ой там Іван орлами оре. Орлами оре, стрілкою сіє, Стрілкою сіє, лучком волочить... [НП, с. 47]; Орел поле ізорав Да й ячменю насіяв, Крилечками*

золочив, Дрібен дощик примочив, – Це ж парубкам на коровай [МВ, с. 91]. Однак відгомін давніх часів спостерігаємо, зокрема, в описах сохи орача-богатиря з використанням образних епітетів: *В чистім полі ратаї твоє, Ратаї твоє всьо молодіє, Волики твоє всьо половиє, яремця твоє всьо буковіє, Ой сохи твоє да й золотіє, Сошнички твоє всьо мідяніє, Подвої твоє всьо дротяніє, Полиці твоє всьо срібняніє, Поводки твоє всьо шовковіє!* [ОД, с. 82–83]. Крім того, в українських піснях мовна картина сіяння може також передавати сильні почуття людини, як-от: *Ой горе ж мені, горе! Нещасная доля! Виорала вдовонька мислоньками поле, Чорними оченками заволочила, Дрібними слезами все поле змочила* [ММ, с. 114]. Мовний образ бенкет – битва зі сталими одиницями наварити пива, наточити вина, поширений в текстах періоду Козаччини, як-от: *Браття козаки – запорозці! Добре знайте, барзо гадайте, Из ляхами пиво варити затирайте; Лядській солод, козацька вода, Лядські дрова, козацька труда* [АА, 1, с. 187]; *Ой наточив Іван Богун невірам вина, – Та було ж їх сорок тисяч, а тепер нема* [З, с. 38]; *Дітки ж мої, січові козаченьки, Гей, ви сідлайте ж коні вороненькі, Та й до хана ми поїдемо в гості ...Та наробимо ж ми великого дива, Та наваримо кривавого пива* [З, с. 38].

Варто сказати, що Б.М. Путилов, М.М. Плісецький, М.Н. Москаленко та інші дослідники розглядали подібні місця як алегорично-символічні формули. Зауважимо, що М.Н. Москаленко надавав перевагу терміну «смысл-кlišе» і, спираючись на працю М.М. Сулими, навів низку вживаних науковцями найменувань: «загальні місця», клішовані формули і мотиви, або, точніше, смислові фольклорні кліше, «смысл-кlišе», якщо скористатися з аналогії віршознавчому терміну «ритм-кlišе» [Сулима 1985]. Крім того, важливо звернути увагу, що в результаті зіставно-історичного аналізу давніх текстів учений трактував ці смысл-кlišе як своєрідний універсальний «спільний знаменник» для східнослов'янського обрядового та давньоруського «Слова о полку Ігоревім» [Москаленко 1988, с. 32]. М.М. Плісецький також виявив подібні формули в колядках і в «Слові о полку Ігоревім» та воїнських повістях давньоруського періоду, що, на його думку, засвідчує тематичну і стилістичну близькість цих творів [Плісецький 1958]. Наведемо приклад поширеного фольклорного кліше – загадки, яку загадує хлопець дівчині або русалка молодим людям: *Ой що росте без кореня, А що біжить без повода, А що цвіте да без цвіту? – Камінь росте без кореня, Вода біжить без повода, Папороть цвіте без цвіту* [ЗЗ, с. 73]. Вона має багато варіантних форм, як-от: *А що грає – голос має? А що плаче – сліз не має? А що біжить без пригону? А що світить в ясну пору? А що в'ється круг деревця? А що горить без полум'я, А що росте без кореня? ... Скрипка грає – голос має, Вода біжить без пригону, Місяць світить в ясну пору, А хміль в'ється круг деревця, Сонце горить без полум'я, Камінь росте без кореня* [Там само, с. 74]. Серед них – давні космогонічні загадки, наявні в обрядових піснях багатьох

слов'янських народів, на зразок білоруської: *Ой што гарець без польм'я, Ой што расте без кореня, Ой што бяжиць без повада? ... Сонца гарець без польм'я, Камень расте без кореня, В'яда бяжиць без повада* [З, с. 39]. Тут використано назви-символи світотворення: сонца, камень, в'яда.

Алегорично-символічного значення набувають також картини-формули, за допомогою яких зображено певні межові події та стани: загибель козака, чумака чи бурлаки описано як одруження або спорудження хаги: *Да й не каже, сівий конь, што я вбітий лежу, Да й скажи, сівий конь, што жонатий ходжу, Оженіла мене куля бистренькая, А звенчала мене шабля остренькая. Да й дала мне все й дубовую труну, Гей, дубовая труна – то ж жона моя родна* [ФК, с. 280]. Подібні формули за функцією можна віднести до евфемізмів, що в пом'якшеній формі передають табуйоване поняття (*смерть, загибель*): *Да не кажи, Ворон-коню, що я утопився, Уз'яв собі жінку панночку – В чистім полі земляночку* [Б, с. 259]. *А вже твій син оженився, Та взяв собі паняночку – В чистім полі земляночку!* [Там само, с. 57].

Перелік кількох десятків фольклорних мотивів та смисл-кlišе, спільних для низки жанрів усної словесності східних слов'ян (припускаємо, що слов'ян загалом. – Н. Д.) – колядок, билин, замовлянь, загадок, переказів, казок, голосінь дав підстави М.Н. Москаленкові зробити важливе припущення, що це не лише стійкі мовні кліше, а щось більше ніж стилістичний засіб: «Можливо, є підстави припускати існування цілісної художньої системи (або навіть цілісного єдиного типу художньої і світоглядної свідомості)... Якщо так, то численні фольклорні смисл-кlišе являють собою, сказати б, універсальний «алфавіт світу», за допомогою якого можливе зведення всього розмаїття відкладеної у слові реальності до спільного знаменника єдиного і гармонійно організованого космосу» [Москаленко 1988, с. 42–43]. Звичайно, таке припущення потребує докладних студій на широкому слов'янському та загалом індоєвропейському матеріалі. Таким чином, стали формули займають важливе місце у структурі пісенного тексту і пов'язані з міфологічним мисленням носіїв фольклору.

Висновки. Отже, найбільш характерні для народної поезії стійкі образні засоби за формою і змістом – це фразеологізми, семантико-синтаксичні паралелізми, усталені формули-кlišе. Усім їм властива постійність, повторюваність, деякі специфічні способи граматичного оформлення, що дає підстави окремим ученим відносити їх до фразеологізмів. Для уснопісенних текстів характерні власне народні фразеологізми, які розуміємо в широкому плані (фразеологічні одиниці та паремії), що також мають постійний склад, неодноразово повторені та відтворені у пісенних творах, у багатьох випадках – національно-культурна маркованість. Типова ознака поетичного тексту – використання семантико-синтаксичних паралелізмів, які асоціативно поєднують життя і почуття людини та стан природи, дії тварин, птахів, рослин тощо. Саме з цієї фігури беруть початки такі народнопое-

тичні засоби виразності, як порівняння, метафори, символи і под. Усталені формули-кліше – це постійні за мовним вираженням, відтворені з незначними видозмінами словесні комплекси, вжиті для опису типових пісенних ситуацій. Зокрема, це традиційні зображення бою як оранки й засівання поля, як бенкету з пивом або вином, загибелі як одруження тощо. Вони є вузлами емоційно-образного змісту, тісно пов'язані з мелодикою тексту, особливостями його запам'ятовування та усного

передавання. Підтримуємо думку вчених про національну специфіку стійких образних одиниць, їх зв'язок із ментальністю етносу, мовною картиною світу: «Для людини, добре обізнаної з культурно-національним контекстом й уснопоетичними традиціями рідного народу, це не просто сполучення загальноживаних слів, – а експресивно-стилістичні вузли психологічного та асоціативного змісту, емоційно-оцінної та образної наснаги» [Чабаненко 1984, с. 46].

ЛІТЕРАТУРА

1. Артеменко Е.Б. Принципы народно-песенного текстообразования. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1988. 178 с.
2. Веселовский А.Н. Психологический параллелизм и его формы в отражениях поэтического стиля. Историческая поэтика / ред., вступ. ст. и примеч. В.М. Жирмунский; 2-е изд., испр. Москва: УРСС, 2004. С. 125–199.
3. Виноградов В.В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке. Избранные труды: Лексикология и лексикография. Москва: Наука, 1977. С. 140–161.
4. Грица С.Й. Мелос української народної епіки. Київ: Наукова думка, 1979. 245 с.
5. Данилюк Н. Народнопоетичне слово у складі типових синтаксичних конструкцій *Волинь-Житомирщина*: історико-філологічний збірник з регіональних проблем. Житомир, 2009. № 19. С. 229–237.
6. Єрмоленко С.Я., Бибик С.П., Тодор О.Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / ред. С.Я. Єрмоленко. Київ: Либідь, 2001. 224 с.
7. Єрмоленко С.Я. Фольклор і літературна мова: монографія. Київ: Наукова думка, 1987. 245 с.
8. Івахненка Т.А. Славесныя формулы і кампазіцыйная схемы календарна-абрадавых песенных тэкстау. *Вестник Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта*. Серыя 4. 2004. № 2. С. 3–8.
9. Калашникова Е.А. Параллелизм как составляющее формульности эпического текста. *Язык русского фольклора*: межвуз. сб. / отв. ред. З.К. Тарланов. Петрозаводск: Изд-во Петрозавод. ун-та, 1988. С. 71–82.
10. Колесса Ф. Українська усна словесність. Львів: Накладня фонду «Учітеся, брати мої», 1938. 644 с.
11. Лорд А.Б. Сказитель / пер. с англ. Ю.А. Клейнера, Г.А. Левинтона; отв. ред. Б. Н. Путилов. Москва: Восточ. лит., 1994. 369 с.
12. Лотман Ю.М. Структура художественного текста. Москва: Изд-во «Искусство», 1970. 364 с.
13. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилістика української мови: підруч. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. / ред. Л.І. Мацько; 2-е вид., виправ. Київ: Вища школа, 2005. 462 с.
14. Москаленко М. Фольклорний алфавіт давньоруського космосу. *Золотослов*. Поетичний космос Давньої Русі / упоряд., передм., перекл. М. Москаленко. Київ: Дніпро, 1988. С. 6–46.
15. Никитина С.Е., Васильева Н.В. Экспериментальный системный толковый словарь стилистических терминов. Москва: Иняз РАН, 1996. 172 с.
16. Петенева З.М. Язык и стиль русских былин. Львов: Изд-во при Львовском госуниверситете изд-во объединения «Вища школа», 1985. 209 с.
17. Плисецкий М.М. О стилях героического эпоса различных эпох. Поэтика как средство исторического приобщения эпических произведений. *Основные проблемы эпоса восточных славян*: сб. ст. Москва: Изд-во АН СССР, 1958. 344 с.
18. Потебня О. Естетика і поетика слова. *Олександр Потебня*: збірник / пер. з рос., упоряд., авт.вст. ст., приміт. І.В. Іваньо, А.І. Колодна. Київ: Мистецтво, 1985. 302 с.
19. Путилов Б.Н. Эпическое сказительство. Типология и этническая специфика. Москва: Восточная литература, 1997. 295 с.
20. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
21. Сулима М.М. Українське віршування кінця XVI–початку XVII ст. Київ: Наукова думка, 1985. 146 с.
22. Сучасна українська літературна мова / Грищенко А.П. та ін.; ред. А.П. Грищенко: підруч. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл.; 2-е вид., перероб. і доп. Київ: Вища школа, 1997. 494 с.
23. Фразеологічний словник української мови / ред. кол. Паламарчук Л.С. (голова) та ін.: у 2 кн. Київ: Наукова думка, 1993. Кн. 1. 528 с.
24. Франко І.Я. Як виникають народні пісні. Вибрані статті про народну творчість / упоряд. О. Дей. Київ: Вид-во АН УРСР, 1955. С. 150–191 с.
25. Чабаненко В.А. Основи мовної експресії. Київ: Вища школа, 1984. 167 с.
26. Jakobson Roman. Linguistics and Poetics. *Style in Language*. New York – London, 1960. P. 350–377.
27. Jones R. Language and Prosody of Russian Folk Epic. Paris, 1972. 121 p.
28. Parry M. Studies in the epic technique of oral verse-making. *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol. 41. Homen and Homeric Style. Oxford, 1930. P. 73–143.

REFERENCES

1. Artemenko E.B. (1988) Principy narodno-pesennogo tekstoobrazovaniya [The principles of the folksongs' formations of the text]. Voronezh: Izd-vo Voronezh. un-ta. 178 . [in Russian].
2. Veselovskiy A.N. (2004) Psihologicheskii paralelizm i ego formy v otrazheniyakh poeticheskogo stilya [The psychological paralelizm and his forms in the representations of the poetic style]. Istoricheskaja pojetika / red.V.M. Zhirmunskiy. Moskva: URSS. S. 125–199 [in Russian].
3. Vinogradov V.V. (1977) Ob osnovnykh tipakh frazeologicheskikh edinit v russkom yazyike [About main types of the phraseological units in the Russian language]. Izbrannye trudy: Leksikologiya i leksikografiya. Moskva: Nauka. S. 140–161 [in Russian].
4. Hrytsa S. Y. (1979) Melos ukrainskoi narodnoi epiky [The melos of the Ukrainian folk epics]. Kyiv: Naukova dumka. 245 s. [in Ukrainian].
5. Danyliuk N. (2009) Narodno-poetychne slovo u skladi tipovykh syntaksychnykh konstruksii [The folksongs word in the structure of the typical syntax constructions]. *Volyn-Zhytomyrshchyna: istoriko-filolohichniy zbirnyk z rehionalnykh problem*. Zhytomyr, № 19. S. 229–237 [in Ukrainian].
6. Yermolenko S.Ya., Bybyk S.P., Todor O.H. (2001) Ukrainska mova. Korotkyi tlumachnyi slovnyk linhvistychnykh terminiv [Ukrainian language. The short dictionary of the linguistics terms] / red. S.Ya. Yermolenko. Kyiv: Lybid. 224 s. [in Ukrainian].
7. Yermolenko S.Ya. (1987) Folklor i literaturna mova [The folklor and literature language]. Kyiv: Naukova dumka. 245 s. [in Ukrainian].
8. Ivahnenka T.A. (2004) Slavesnyiia formuly i kampazitsynaya shemy kalendara-abradavykh pesennykh tekstau [The words formulas and the compositionals outlines of epy of the calendar-ritual texts]. *Vestnik Belaruskaga dzerzhaunaga universitata*. Seryya 4. № 2. S. 3–8 [in Belorussian].
9. Kalashnikov E.A. (1988) Parallelizm kak sostavlyajushhee formulnosti epicheskogo teksta [The parallelism as a constituent of the formality of the epic text]. *Yazyk russkogo folkloru: mezhvuz. sb.* Petrozavodsk: Izd-vo Petrozavod. un-ta. S. 71–82 [in Russian].
10. Kolessa F. (1938) Ukrainska usna slovesnist [Ukrainian oral literature]. Lviv: Nakladnia fondu «Uchitiesia, braty moi». 644 s. [in Ukrainian].
11. Lord A.B. (1994) Skazitel [The singer of tiles] / per. s angl. Moskva: Vostoch. lit. 369 s. [in Russian].
12. Lotman Yu.M. (1970) Struktura hudozhestvennogo teksta [The structure of the literary text]. Moskva: Izd-vo «Iskusstvo». 364 s. [in Russian].
13. Matsko L.I., Sydorenko O.M., Matsko O.M. (2005) Stylistyka ukrainskoi movy [Stylistics of Ukrainian language] / red. L.I. Matsko. Kyiv: Vyshcha shkola. 462 s. [in Ukrainian].
14. Moskalenko M. (1988) Folklornyi alfavit davnoruskoho kosmosu [The folklor alphabet of the old Russian cosmos]. Zolotoslov. Poetychnyi kosmos Davnoi Rusi / uporiad., peredm., perekl. M. Moskalenko. Kyiv: Dnipro. S. 6–46. [in Ukrainian].
15. Nikitina S.E. (1996) Vasilyeva N.V. Eksperimentalnyi sistemnyi tolkovyi slovar stilisticheskikh terminov [The experimental system explanatory dictionary of the stylistic terms]. Moskva: Inyaz RAN. 172 s. [in Russian].
16. Peteneva Z.M. (1985) Yazyk i stil russkikh bylin [The language and the style of the Russian epics]. Lvov: Vishha shkola. 209 s. [in Russian].
17. Pliseckiy M.M. (1958) O stilyakh geroicheskogo eposa razlichnykh epokh. Poetika kak sredstvo istoricheskogo priourcheniya epicheskikh proizvedeniy [About the styles of the heroic epic of the different times. The poetics like a means of the history attachment of the epic writings]. *Osnovnye problemy eposa vostochnykh slavyan*: sb. st. Moskva: Izd-vo AN SSSR. 344 s. [in Russian].
18. Potebnia O. (1985) Estetyka i poetyka slova [The aesthetics and poetics of a word]. Oleksandr Potebnia: zbirnyk / per. z ros., uporiad. I.V. Ivano, A.I. Kolodna. Kyiv: Mystetstvo. 302 s. [in Ukrainian].
19. Putilov B.N. (1997) Epicheskoe skazitelstvo. Tipologiya i etnicheskaya spetsifika [The epic singers of tiles. The typological and ethnical specific]. Moskva: Vostochnaya literatura. 295 s. [in Russian].
20. Selivanova O. (2006) Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopedia [The modern linguistics: terminological encyclopedia]. Poltava: Dovkillia-K. 716 s. [in Ukrainian].
21. Sulyma M.M. (1985) Ukrainske virshuvannia kintsia XVI – pochatku XVII st. [The Ukrainian written poetry of the end of the 16th – the beginning of the 17th centuries]. Kyiv: Naukova dumka. 146 s. [in Ukrainian].
22. Suchasna ukrainska literaturna mova [The modern Ukrainian language] (1997) / Hryshchenko A.P. ta in.; red. A.P. Hryshchenko: pidruch. dlia stud. filol. spets. vyshch. navch. zakl.; 2-e vyd., pererob. i dop. Kyiv: Vyshcha shkola. 494 s. [in Ukrainian].
23. Franko I.Ya. (1955.) Yak vynykaiut narodni pisni [How the folk songs come into being].// Franko I.Ya. Vybrani statti pro narodnu tvorchiu / uporiad. O.I. Dei. Kyiv: Vyd-vo AN URSR. S. 150–191 s. [in Ukrainian].
24. Frazeolohichniy slovnyk ukrainskoi movy [Phraseological dictionary of Ukrainian language] (1993): u 2 kn. Kyiv: Naukova dumka. Kn. 1. 528 s. [in Ukrainian].
25. Chabanenko V.A. (1984) Osnovy movnoi ekspresii [The basises of the language expression]. Kyiv: Vyshcha shkola, 167 s. [in Ukrainian].
26. Jakobson Roman (1960) Linguistics and Poetics. *Style in Language*. New York- London. P. 350–377 [in English].

27. Jones R. (1972) *Language and Prosody of Russian Folk Epic*. Paris. 121 p. [in English].
 28. Parry M. (1930) *Studies in the epic technique of oral verse-making*. *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol. 41. Homen and Homeric Style. Oxford. P. 73–143 [in English].

ДЖЕРЕЛА

- АА, 1 – Афанасьев А.Н. Поэтические воззрения славян на природу: в 3 т. Москва: Современный писатель, 1995. Т. 1. 1995. 416 с.
 Б – Бандурка: Українські сороміцькі пісні / упоряд. М. Сулима. Київ: Дніпро, 2001. 280 с.
 ДЧ – Народні пісні з голосу Дніпрової Чайки та в її записках / упоряд., авт. вст. ст. та приміт. О.І. Дей та В.Г. Зінчук. Київ: Муз. Україна, 1974. 215 с.
 ДЯ – Українські народні пісні, наспівані Д. Яворницьким. Пісні та думи з архіву вченого / упоряд., авт. вст. ст., приміт. та комент. М.М. Олійник-Шубравська. Київ: Музична Україна, 1990. 453 с.
 З – Золотослов. Поетичний космос Давньої Русі / упоряд., авт. передм. та перекл. М. Москаленко. Київ: Дніпро, 1988. 294 с.
 ЗЗ – Закувала зозуленька: антологія української народної творчості. Пісні, прислів'я, загадки, скоромовки. Упоряд., авт. передм. та приміт. Н.С. Шумада. Київ: Дніпро, 1987. 392 с.
 ЗХ – Українські народні пісні в записках Зоріана Доленги-Ходаковського (з Галичини, Волині, Поділля, Придніпрянщини і Полісся) / упоряд., авт. комент. О.І. Дей. Київ: Наукова думка, 1974. 783 с.
 ІМ – Народні пісні в записках Івана Манжури / упоряд., авт. вст. ст. та приміт. Л.С. Каширіна. Київ: Дніпро, 1974. 351 с.
 ІП – Історичні пісні / упоряд. І.П. Березовський, М.С. Родіна, В.Г. Хоменко; упоряд. нот. матер. А.І. Гуменюк; ред. М.Т. Рильський, К.Г. Гуслистий. Київ: Вид-во АН УРСР, 1961. 1068 с.
 Л – Записи автора 1998–2002 рр. від Т.М. Данилюк, 1932 р. н., жительки м. Луцька Волинської обл. (архів авторки).
 ЛУ – Леся Українка. Зібрання творів: у 12 т. Київ: Наукова думка, 1977. Т. 9. Записи народної творчості. Пісні, записані з голосу Лесі Українки. 431 с.
 МВ – Фольклорні записи Марка Вовчка та Опанаса Марковича / упоряд., авт. передм. і приміт. О.І. Дей. Київ: Наукова думка, 1983. 528 с.
 МГ – Народні пісні в записках Миколи Гоголя / упоряд., післямова і приміт. О.І. Дея. Київ: Муз. Україна, 1985. 202 с.
 ММ – Українські народні пісні, видані М. Максимовичем (Фотокопія з вид. 1827 р.) / підгот. вид. П.М. Попова. Київ: Вид-во АН УРСР, 1962. 343 с.
 НЗП – Наймитські та заробітчанські пісні / авт. передм. С.Й. Грица; редкол. О.І. Дей та ін. Київ: Наукова думка, 1975. 575 с.
 НП – Народні перлини / упоряд., авт. вст. ст. М. Стельмах. Київ: Дніпро, 1975. 391 с.
 ОД – Дей О. Колядки та щедрівки. Зимова обрядова поезія трудового року / упоряд., авт. передм. і приміт. О.І. Дей. Київ: Наукова думка, 1965. 804 с.
 ПВ – Пісні з Волині / упоряд., авт. приміт. та вст. ст. О.Ф. Ошуркевича. Київ: Муз. Україна, 1970. 333 с.
 ПК – Пісні кохання / упоряд., авт. вст. ст. та приміт. О.І. Дей. Київ: Дніпро, 1986. 366 с.
 ПРЖ – Пісні родинного життя / упоряд., авт. вст. ст. та приміт. Г.В. Довженок. Київ: Дніпро, 1988. 359 с.
 ПЧ – Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край: Материалы и исследование, собранные П.П. Чубинским. Санкт-Петербург: [б. и.], 1872 – 1878, Т. 3. 523 с.; Т. 5. 1209 с.; у тексті арабськими цифрами позначено том і сторінку.
 ФК – Музичний фольклор з Полісся у записках Ф. Колесси та К. Мошинського. Київ: Музична Україна, 1995. 432 с.
 ЯГ – Народные песни Галицкой и Угорской Руси, собранные Я.Ф. Головацким. Москва: Изд-во Импер. общ-ва истории и древностей российских, 1878. Ч. 2. 841 с.

REFERENCES

- АА, 1 – Afanasyev A.N. (1995) *Poetycheskie vozzreniya slavian na pryrodu* [Poetic view of the slaves on a nature]: v 3 t. Moskva: Sovremennyyi pysatel. T. 1. 1995. 416 s. [in Russian].
 Б – Bandurka: Ukrainski soromitski pisni [Bandurka: Ukrainian shameful songs] (2001) / uporiad. M. Sulyma. Kyiv: Dnipro. 280 s. [in Ukrainian].
 ДЧ – Narodni pisni z holosu Dniprovoy Chaiky ta v yii zapysakh [Folk songs from the voice of Dniprova Chaika and in his fixation] (1974) / uporiad. O.I. Dei ta V.H. Zinchuk. Kyiv: Muz. Ukraina. 215 s. [in Ukrainian].
 З – Zolotoslov. Poetychnyi kosmos Davnoi Rusi [Zolotoslov. Poetic kosmos of Antion Rus'] (1988) / uporiad. M. Moskalenko. Kyiv: Dnipro. 294 s. [in Ukrainian].
 ЗЗ – Zakuvala zozulenka: antolohiia ukrayinskoj narodnoi tvorchosti. Pisni, pryslivia, zahadky, skoromovky (1987) [Zakuvala zozulenka: anthology of the Ukrainian folklore. Songs, proverbs, riddles, skewers] / uporiad. N.S. Shumada. Kyiv: Dnipro. 392 s. [in Ukrainian].
 ЗХ – Ukrainski narodni pisni v zapysakh Zoriana Dolenhy-Khodakovskoho (z Halychyny, Volyni, Podillia, Prydniprianshchyny i Polissia) [Ukrainian folk songs in the fixation of Zorian Dolenha-Khodakovsky (from Galicia,

- Volyn, Podillia, Dnieper region and Polissya)] (1974) / uporiad. O.I. Dei. Kyiv: Naukova dumka. 783 s. [in Ukrainian].
- III – Istorychni pisni [Historical Songs] (1961) / uporiad. I. P. Berezovskiy, M.S. Rodina, V.H. Khomenko. Kyiv: Vyd-vo AN URSS. 1068 s. [in Ukrainian].
- II – Zapysy avtora 1998–2002 rr. vid T.M. Danyliuk [Authors fixations of the 1998–2002 years from T.M. Danyliuk], 1932 r. n., zhytelky m. Lutska Volynskoi obl. (arkhiv avtoroky).
- IV – Lesia Ukrainka (1977). Zibrannia tvoriv [Lesia Ukrainka. Collection of works]: in 12 vol. Kyiv: Naukova dumka. T. 9. The fixations of the folklor. Songs from a voice of Lesia Ukrainka. 431s. [in Ukrainian].
- VB – Folklorni zapysy Marka Vovchka ta Opanasa Markovycha [Folklor fixations of Marko Vovchok and Opanas Markovych](1983) / uporiad. O.I. Dei. Kyiv: Naukova dumka. 528 s. [in Ukrainian].
- VI – Narodni pisni v zapysakh Mykoly Hoholia [Folk songs in the Mykola Hohol fixation](1985) / uporiad. O.I. Dei. Kyiv: Muz. Ukraina. 202 s. [in Ukrainian].
- VII – Ukrainski narodni pisni, vydani M. Maksymovychem (Fotokopiia z vyd. 1827 r.) [Ukrainian folk songs in the edition of M. Maksymovych (Fotocopy from the ed. of the 1827)] (1962) / pidhot. vyd. P.M. Popova. Kyiv: Vyd-vo AN URSS. 343 s. [in Ukrainian].
- VIII – Naimytski ta zarobitchanski pisni (1975) [Mercenary and labor songs] / redkol. O.I. Dei ta in. Kyiv: Naukova dumka. 575 s. [in Ukrainian].
- IX – Narodni perlyny [Folk pearls] (1975) / uporiad. M. Stelmakh. Kyiv: Dnipro. 391 s. [in Ukrainian].
- X – Dei O. Koliadky ta shchedrivky. Zymova obriadova poeziia trudovoho roku [Dei O. Koliadkas and shchedrivkas. Winter ritual poetry of the working year] (1965) / uporiad. O.I. Dei. Kyiv: Naukova dumka. 804 s. [in Ukrainian].
- XI – Pisni z Volyni [Songs from Volyn] (1970) / uporiad. O.F. Oshurkevych. Kyiv: Muz. Ukraina. 333 s. [in Ukrainian].
- XII – Pisni kokhannia [Songs of love] (1986) / uporiad. O.I. Dei. Kyiv: Dnipro. 366 s. [in Ukrainian].
- XIII – Pisni rodynnoho zhyttia [Songs of the family life] (1988.) / uporiad. H.V. Dovzhenok. Kyiv: Dnipro, 359 s. [in Ukrainian].
- XIV – Trudy etnograficheskoi-statisticheskoi ekspeditsii v Zapadno-Russkii kraii: Materialy i issledovaniia, sobrannye P.P. Chubinskim (1872–1878) [The works of the ethnographic and statistic expedition to the South-Russian region: the materials and research of P.P. Chubinski (1872–1878)]. Sankt-Peterburg. T. 3. 523 s.; T. 5. 1209 s. [in Ukrainian].
- XV – Muzychnyi folklor z Polissia u zapysakh F. Kolessy ta K. Moshynskoho [Musical folklor from Polissya in the fixations of F. Kolessa and K. Moshynski] (1995). Kyiv: Muzychna Ukraina. 432 s. [in Ukrainian].
- XVI – Narodnye pesni Galitckoi i Ugorskoii Rusi, sobrannye Ya.F. Holovatskim [Folk songs of Galicia and Hungary Rus in the collection of Ya.F. Holovatsky] (1878). Moskva: Izd-vo Imper. obshch-va istorii i drevnostei rossiiskikh. Ch. 2. 841 s. [in Ukrainian].

THE SET EXPRESSIONS IN THE TEXTS OF THE FOLK UKRAINIAN SONG

Abstract. The article is devoted to the most typical figurative means of the folk poetry – idioms/phrasological units, semantic syntactic parallelisms, and set formulae-clichés. It has been found out that scholars refer different means to the set folklore units: traditional epithets, comparisons, metaphors, parallelisms, repetitions, idioms, set verbal complexes, blocks, loci communes and others. These means in the structure of a folklore text were analyzed by such linguofolklorists as A. Yevgenieva, Y. Artemenko, I. Ossovetsky, O. Khrolenko, S. Yermolenko, T. Betsenko and others. All these means are characterized by consistency, repetition, and some specific grammatical forms. These characteristics enable some scholars to define them as idioms/phrasological units. Researchers connect the appearance of set expressions with specificity of the creation of the folk poetry texts and the oral form of their functioning.

Oral folk poetry texts are characterized by the original folk phrasological units which we understand in the expanded sense (phrasological units and proverbs). They have a stable componential structure, are repeated multiple times, reflected in songs, and, in many cases, are culturally marked. A typical feature of a poetry text is the usage of semantic syntactic parallelisms which associatively combine a life and feelings of a person and a state of nature, actions of animals, birds, plants etc. Set formulae-clichés are verbal complexes that have a set language representation, are reused with minor deviations and are applied to describe typical song situations. Usually, these are traditional descriptions of a battle as ploughing and sowing of a field, as a fest with beer or wine, death as marriage etc. They are the nodes of emotional figurative meaning, are closely connected with the melody of a text, and become peculiar features of its memorization and oral transmission.

We support the idea of other scholars about the national specificity of the set figurative units, their connection with the mentality of an ethnic community and a linguistic world view.

Keywords: a text of a folk Ukrainian song, a set expression, set figurative means, a phrasological unit, semantic syntactic parallelisms, and set formulae-clichés.

© Данилюк Н., 2020 р.

Ніна Данилюк – доктор філологічних наук, професор кафедри української мови, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Україна; <https://orcid.org/0000-0002-7373-2902>

Nina Danylyuk – Doctor of Philology, Professor of the Ukrainian Language Department, Lesya Ukrainka Eastern European National University; Ukraine; <https://orcid.org/0000-0002-7373-2902>